

POETIČKA FILOZOFIJA FRANE PETRIĆA I KNJIŽEVNE POETIKE 16. STOLJEĆA

Izvori poetičke filozofije F. Petrića.

Poetikološki komentari. Dijalozi o ljepoti i ljubavi

LJERKA SCHIFFLER

(Institut za filozofiju
Sveučilišta u Zagrebu)

UDK 18 Petrić, F.
Izvorni znanstveni članak
Primljen: 17. X. 1992.

1.

Cjelokupnim svojim filozofskim opusom koji u velikoj mjeri predstavlja dijalog s europskim misaonim nasljeđem, Petrić je autor po mnogo čemu poticajan i današnjim povjesničarima filozofije i istraživačima europskog renesansnog razdoblja. Namjera nam je upozoriti na Petrićev udio u razvoju renesansne književne kritike, teorije lijepog i umjetnosti, tekstualne hermeneutike, filozofije jezika i poetike tog razdoblja i, prema mišljenju nekih, već nagovještaju poetike baroka i manirizma¹. Petrićev antiaristotelizam i svojevrstan dug mnogim strujama mišljenja (pet filozofija o kojima govori u svojoj *Novoj sveopćoj filozofiji*), ponajprije platoničkoj i neoplatoničkoj, njegov renesansni petrarkizam i barokizam (*concettizam*) obilježava već najranije razdoblje njegova padovanskog studija (1548-1551), njegova proučavanja antičkih autora, filozofskih pisaca, pjesnika, povjesničara i govornika (Aristotela, Filopona, Longina, Cicerona, Livija), njegova zanosa hermetičko-platoničkom filozofijom, neoplatoničkom filozofijom i teologijom (sam ističe svoj »let za božanskim Platonom«) i pjesništvom (pjesničkom teologijom), posebice Petrarkom.

Tom ranom razdoblju Petrićeva intelektualnog profiliranja pripadaju, pored njegovih pjesničkih obrana (L. Ariosto), napada (I. Mazzoni, T. Tasso) i

¹ Vidi T. Klaniczay, *La théorie esthétique du maniérisme*, u: *Littérature de la Renaissance à la lumière des recherches soviétiques et hongroises*, Akademiai Kiado, Budapest 1978, s. 327-385.

samoobrana, književna dijaloška djela, njegovi pjesnički komentari, fragmenti i tumačenja koja objedinjuju nekoliko tematskih cjelina - uporišta cjelokupne njegove poetičke filozofije, koja će biti predmetom našeg raspravljanja:

– *Discorso della diversità de' furori poetici; Lettura sopra il sonetto del Petrarca »La gola, e 'l sonno, e l'ociose piume«*, oboje objavljeno zajedno s Petrićevim djelom *La città felice*, Venetia, Giovanni Griffio, 1553;

– *L'Amorosa filosofia*, 1577 posthumno objavljena (prir. J. C. Nelson, Firenze, Le Monnier, 1963);

– *Le rime di Messer Luca Contile, divise in tre parti, con Discorsi, et Argomenti di M. Francesco Patritio, et M. Antonio Borghesi. Nuovamente stampati con le sei canzoni dette le Sei Sorelle di Marte*. Vinegia, Francesco Sansovino, et compagni, 1560;

– *Il Delfino overo del bacio* (autograf, Firenze, Biblioteca Nazionale Centrale, fondo Rinuccini), dijalog objavljen u: Francesco Patrizi da Cherso, *Lettere ed opuscoli inediti* (prir. D. Aguzzi Barbagli), Firenze 1975 (s. 135-166);

– *Paradoxa poetica* (op. cit., s. 167, 168);

– *Della poetica*, Ferrara, Vittorio Baldini, 1586.

1. 1. Komentar Petrarkinog soneta »La gola, e 'l sonno, e l'ociose piume«. Petrićeva apologija pjesnika i pjesništva

U nizu komentara koji se tijekom 16. stoljeća (tog izrazito pjesničkog stoljeća, kako ga običavaju nazivati teoretičari književnosti) pišu o pjesništvu i tumačenja koja o vlastitim pjesmama pišu sami njihovi autori, nailazimo i na Petrićeva tumačenja. S neoplatoničko-kršćanskog vidokruga mišljenja analizira Petrić 1552. g. Petrarkin sedmi sonet iz njegovih »Rasutih rima« (»Rime sparse«), *La gola, e 'l sonno, e l'ociose piume* (»Ždrijelo i san«)². U njegovoj se analizi, platončki impostiranoj, sadržajno i tematski zanimljivoj i značajnoj za Petrićevo zanimanje za filozofijska pitanja o biti pjesničkog stvaranja, nazire smjer njegovog kasnijeg sustavnog bavljenja teorijom pjesništva, pitanjima stilistike i metrike, starom pjesničkom i mističkom filozofijom, biti pjesništva, odnosom filozofije i pjesništva, pjesnikovom naravi, doživljajnosti i intelektualnosti, prirodom pjesničke riječi kao simbola i znaka, idejom (»concetto«) kao dušom pjesme, koji u osnovi afirmiraju renesansni mit o pjesniku.

Svoje tumačenje soneta zasniva Petrić na postavci unutarnje zagonetnosti Petrarkina pjesništva, njegove filozofičnosti. Čitajući Petrarkin sonet pojašnjava Petrić Petrarku Platonom, pjesništvo filozofijom. U pjesnikovom izuzetnom,

² Vidi raspravu »Petrićevo kritičko čitanje Petrarkina soneta »Ždrijelo i san«, u knjizi autorice *Iz hrvatske filozofske baštine*, Zagreb 1980, str. 121-137.

visokom stilu, metaforičko-simboličkom iskazu, Petrić otčitava alegorijski smisao, izraz pjesnikova filozofskog erosa, ali i više od toga: razlaže Petrarkino pjesništvo u obzoru jedne od tema što ih razvija i sam Platon u dijalogu »Fileb«, o pravoj prirodi uživanja i zadovoljstva u okviru njegova razmišljanja o prirodi dobra. Platonovom učenju o duši, umu i spoznaji, koji sudjeluju u ljepoti i razlikovanju (borbi) uživanja i mudrosti, nečistih, nepravih uživanja, neumjerene požude, ἐπιθυμία, ili »opsjenara«, kako Platon naziva nagonska uživanja čovjeka, ἔρως θηρίων³, bezumna i štetna za čovjeka (διὰ μανίας ἡδονάς), za razliku od čistih i istinitih (ἡδονάς ἀλεθεῖς καθαράς), Petrić nalazi homologon u Petrarkinu sonetu. Osnovni platonički obzor (razlikovanje uživanja, ἡδονή i mudrosti, φρόνησις, kao pravoga cilja čovjeka (opće dobro), s kojeg Petrić filozofski tumači temu Petrarkina soneta, Petrić dopunjuje kršćanskim o vjeri, ljudskoj »naravi na stranpuću« i uživanjem u pravu znanju, znanju dobra i vječne istine, a te pruža božanska filozofija, θεῖα μανία, u Platona, toliko značajna za razumijevanje Petrićeve filozofije, ideje koje pjesnička riječ u svojoj skrovitosti čuva (otud potreba za tumačenjem). U pjesnikovim metaforama tjelesnih i duhovnih uživanja (ždrijelo, san, perje, svjetla, mirta, lov), otčitava Petrić pohvalu mudrosti (»veličajna služba«), pohvalu filozofskom mišljenju, povlastici tek malobrojnih, viših, plemenitih duša, »male družbe« koja slijedi put mudrosti. Ovo je primjerno mjesto koje ukazuje izravno na Platona kao Petrićeva interpretativnog izvora tematske veze s Petrarkom: očigledna je istovjetnost sa Sokratovim sudom koji ovaj iznosi u »Filebu« o svjetini koja u tjelesnim užicima nalazi najvišu vrijednost života naspram onih drugih, koji je, nadahnuti »filozofskom Muzom«⁴, nalaze u istinitim i čistim duhovnim užicima, jednako kao što će Platonov »Fedar« biti neposredan izvor Petrićevim raspravama u »Poetici« o zanosima/strastima, u kojima su vrlo zamjetne analogije s Platonovim polariziranjem strasti (παθὴματα τῆς ψυχῆς) na zdrave i lažne, razaralačke i štetne⁵.

Svojim interpretativnim pristupom Petrarkinim rimama, toliko bogatim značenjima, primakao se Petrić - ma koliko promatrali taj postupak kao onodobni općekorišteni književni obrazac, samom izvoru poezije kao načinu mišljenja, i to će razumijevanje kasnije cjelovito i sustavno obrazlagati i razviti u svojoj pjesničkoj filozofiji, u djelu »Della Poetica«, višestoljetnoj povijesnoj panorami pjesništva. Kroz susret koji je otpočeo u davnom djetinjstvu pjesništva i već

³ Usp. Platon, *Fileb*, 65 c: ἡδονὴ μὲν γὰρ ἀπάντων ἀλαξούσιστατον.

⁴ Ib., 67 b: οἱ πολλοὶ κρίνουνσι τὰς ἡδονὰς εἰς τὸ ζῆν ἡμῖν εὖ κρατίστας εἶναι, καὶ τοὺς θηρίων ἔρωτας οἷονται κυρίους εἶναι μάρτυρας μᾶλλον ἢ τοὺς τῶν ἐν μούσῃ φιλοσόφων μεμαντευμένων ἐκάστοτε λόγων.

⁵ *Delle poetiche passioni*, u: F. Patrizi da Cherso, *Della Poetica*, DP, knj. 10.

punoj zrelosti antičke filozofije, Petrić traga za njihovim iskonskim jedinstvom, zajedničkim tlom riječi i misli, vezom riječi i značenja, inače predmeta renesansnih teorija metafore. Čudesan govor pjesnika, to, kako će se pokazati pomnim upoznavanjem Petrićeve radionice tumačenja, temeljno mjesto i uporište cjelokupne Petrićeve pjesničke filozofije, pridružen je veličajnoj službi mišljenja. Petrićev književni prikaz, njegovo »čitanje« Petrarkinog soneta, kako ga Petrić sam naziva, poduzeto je s osnovnom namjerom da bude novo, iz Petrićeve potrebe da istraži i predstavi čitatelju svog vremena ona još neistrošena značenja pjesničkoga govora, iz Petrićeva već ranog suprotstavljanja prihvaćenim modelima, u ovom slučaju petrarkističkoga, iz njegove potrebe traganja za otvorenim obrascima, ovdje pjesničkoga govora, za vlastitim viđenjem pjesničke zbilje. Razgovor s pjesnikom postaje misliteljev razgovor s pjesništvom samim. I u tomu upravo, smatramo, valja nam tražiti razlog teorijskom i filozofijsko-filozofskom tematiziranju pjesništva u razdoblju renesanse, s kojih pjesništvo traži dijalog s misliteljem, s kojih se uopće uspostavlja i mogućnost njihova odnosa. »La gola, e 'l sonno, e l'ociose piume« više je no samo dijalog Petrića s Petrarkom, to je i mjesto Petrićeva dijaloga sa *živim nasljedem* mišljenja/svijeta humanista, a preko njega s nasljedem mišljenja/svijeta kršćanstva, do onog antike i stare pjesničke filozofije, ali i dijalog s mišljenjem/svijetom i kulturom vlastite epohe koje tom vezom, odnosom spram nasljeđa traži i tek nalazi sebe samo. Kroz dijalog koji Petrić uspostavlja s Petrarkom, Platonom, ili Augustinom, Homerom, kao i Aristotelom, Tassom ili ma kojim drugim misliteljem ili pjesnikom-stvarateljem, uspostavlja se uistinu dijalog kroz koji pjesnička riječ i filozofijsko mišljenje potvrđuju i iskušavaju sve raznolike i mnogostruke svagda nove mogućnosti određenja vlastitog odnosa.

Utjecaju koji je Petrarca kao književno-pjesnički model vršio na europske književne tokove, na mnoge pjesničke naraštaje, onaj humanističkog latinитета, na talijanske i europske petrarkiste (uključujući tu posebice »petrarkeske derivacije«, F. Čale⁶), i na književno i filozofski obrazovane hrvatske pjesnike, D. Ranjinu, Dž. Držića, Š. Menčetića, K. Pucića, S. Bobaljevića, kao i na Marulićev pjesnički opus koji pruža mnoge primjere petrarkističke topike, ali s druge strane i odmak od petrarkizma/platonizma u hrvatskoj ljubavnoj lirici, fenomen antipetrarkizma⁷, te odjecima petrarkizma na pjesništvo razdoblja renesanse pa

⁶ Usp. F. Čale, *Talijanska lirika Saba Bobaljevića Glušca*, u: *Hrvatsko-talijanski književni odnosi*, Zagreb 1990.

⁷ Vidjeti Joanna Rapacka, *Antypetrarkizm w twórczości poetyckiej Hanibala Lucicia*, u: *Petrarca i petrarkizam u slavenskim zemljama*, Radovi međunarodnog simpozija, Dubrovnik 1974, Zagreb-Dubrovnik 1978, str. 461-467; također ranije spomenutu raspravu Frana Čale o S. Bobaljeviću Glušcu, u kojoj autor govori i o vezama Bobaljevića i niza uglednih ličnosti javnog života njegova doba kao i pisaca, pjesnika i autora poetika, npr. A. Beccadelli, A. Caro, B. Varchi i dr.

i baroka (navedimo tek neke, Dž. Bunića Vučića, J. Palmotića, L. Paskalića, Dž. F. Gundulića, P. Zoranića), valja dodati i utjecaj što ga je svojom meditativnošću, svojim pjesničkim normama, poetikom, cjelokupnom svojom kulturom, svojim doživljajem svijeta i idealom zemaljske, tjelesne ljubavi i ljepote⁸ izvršio na brojne svoje sljedbenike, prevoditelje i tumače. Tako znatno ranije od Petrića (već 1476), nepoznati Dubrovčanin *Petrus Stancius de Ragusio* piše komentar nekim Petrarkinim sonetima koje je skupio Antonio da Tempo iz Padove⁹. Na činjenicu višestrukih poticaja, utjecaja (neposrednih ili posrednih, npr. bem-bizam) i odjeka Petrarkinih djela (prijenose i preradbe, prilagodbe, parafraze i pomodne imitacije, paralele i interpretacije), te najposlije na sam udio Petrarke i petrarkizma kao jednog značajnog vida u hrvatskoj književnoj baštini od 15. do 17. stoljeća (kao jednog njenog vrlo značajnog vida, štoviše istaknutije no u mnogim drugim europskim književnim sredinama, ne umanjujući pritom i vlastitu samostojnost i izvornost), ukazali su napokon već mnogi književni teoretičari i povjesnici (M. Deanović, J. Torbarina, V. Vratović, F. Čale, R. Bogišić, M. Tomasović i drugi).

Velika europska škola petrarkizma, ma koliko ona bila istoznačnicom mode, klišeja, uza sve to označavajući i stil mišljenja, i kulturni, duhovni obzor kroz koju je prošao i creški renesansni mislitelj na početku svojih poetikoloških studija, na određeni mu je način, kao predložak (kao i brojnim pjesničkim naraštajima) bila prolegomenon za njegovu poetičku filozofiju.

1.2. Tumačenje Contileovih rima

Drugi Petrićev komentar, ujedno i predgovor, koji obasiže ukupno četrnaest stranica, odnosi se na rime pjesnika Luca Contilea¹⁰ objavljene u Veneziji 1560. godine, *Le Rime di Messer Luca Contile* divise in tre parti, con discorsi et argomenti di M. Francesco Patritio et M. Antonio Borghesi, nuov. stampate con le sei canzoni dette le sei Sorelle di Marte, Venezia MDLX, Fr. Sansovino. I ovim komentarom, značajnim za razumijevanje ishodišta i razvoja

⁸ Za problematiku koju ovdje obrađujemo značajna je rasprava M. Tomasovića, *Opisi ljubavi i tjelesne ljepote u Marulićevoj »Davidijadi«, u: Petrarca i petrarkizam u slavenskim zemljama*, op. cit., str. 481–494.

⁹ O Stanciju, komentatoru Petrarke izvještuje Žarko Muljačić, *Petrus Sta(n)cus de Ragusio, komentator »Kanonijera«, u: Petrarca i petrarkizam u slavenskim zemljama*, Zagreb-Dubrovnik 1978, str. 173–178.

¹⁰ O razlikama između petrarkističkog platonizma i petrarkističkog i ficinijanskog nasljedstva te o kritičko-polemičkim stavovima spram antike i novim idealima, borbi starih i mladih te krizi humanizma, vidi A. E. Kader Salza, *Luca Contile, uomo di lettere e di negozi del secolo XVI*, Firenze, Carnesecchi 1903.

Petrićevih poetikoloških rasudbi i dometa njegova bavljenja poviješću pjesništva, antičkog i modernog, u ovom slučaju petrarkističke ljubavne tematike, predstavlja se Petrić kao predstavnik novih, živih struja mišljenja i osjećaja, tragalac za novim idealima: »... gli antichi Poeti amorosi non sappero tutte le cose d'Amore... gli antichi e i piu moderni Maestri del dire, non videro tutti i secreti, ne tutta la natura della favella humana«. Petrić se osvrće na klasično nasljeđe ljubavnog pjesništva antičke, grčke i rimske erotičke poezije, opijevanja tjelesnih draži i senzualnih zadovoljstava (Anakreont, Sapfo, Teokrit, Katul, Tibul, Propercije, Ovidije i dr.), ali i modernog lirskog pjesništva (Petrarca je, usput rečeno, kao što je poznato, i sam u svojoj knjižnici posjedovao rukopise nekih od spomenutih pjesnika, npr. Propercijevih elegija; da i ne spominjemo raskošne rukopise i izdanja pjesničkih djela koja se pojavljuju tijekom 15. stoljeća, sačuvana u knjižnicama renesansnih humanista). Petrić u tome ne postupa toliko kritički koliko s namjerom da cjelokupnoj toj visokoj tradiciji suprotstavi kulturne i književne vrijednosne ideale vlastita vremena. Mnogi od Petrićevih ideja i tumačenja nisu novi, njima obiluje tadašnja »moda« traktata o ljepoti i ljubavi, ali se Petrić nerijetko suprotstavlja opće prihvaćenim stavovima, premda preuzetim od prvih imena pjesništva, kao što je primjerice Petrarca ili Ariosto. Među ostalim upozorava na značenje pjesnikovih pojmova, ideja, *conchetta*¹¹ (»... quanto sono più nobili i concetti, de più nobili amorosi godimenti, tanto è più nobile Poeta amoroso«, p. 23.), »plemenitijih od riječi« (kako će napisati 1562. g., u jednom od svojih deset dijaloga o retorici¹²), koji čine pjesnika izuzetnim bićem.

U Petrićevim spekulacijama o ljepoti, tjelesnoj (*bellezza volgare*) i višoj, nadnaravnoj, božanskoj (*bellezza celeste*), afektivnoj i duhovnoj, univerzalnoj ljepoti, kako je poimaju mistički teolozi (»*bellezza-splendor, raggio della luce di Dio, la più vera bellezza*«, p. 15), prisutno je bogato filozofsko nasljeđe antike, grčke pjesničke teologije, aristotelovsko-platoničko o ljepoti kao proporciji, jedinstvu i skladu, te neoplatoničko-kršćansko, iako se time ne iscrpljuje sva mnogostrukost i složenost filozofskih ideja i pojmova koji se stječu u Petrićevim djelima. Isto tako, kad je riječ o petrarkističko-platoničkom nasljeđu i o njegovom utjecaju i značenju za teorijsku refleksiju humanista, valja biti oprezan. Na to je skrenuo pozornost već Benedetto Croce, ukazujući na proturječnosti neoplatoničkog pojma ljubavi, izraza ljudske težnje prema rajskom stanju sreće i mira, stanju lišenu patnji i strasti, kao reakcije na krizno dra-

¹¹ Potkraj stoljeća objavljuje Camillo Pellegrino svoju raspravu o pjesničkim idejama, »Del concetto poetico«, 1598, vidi *Trattati di poetica e retorica del Cinquecento*, vol. III, prir. B. Weinberg, Laterza, Bari 1972.

¹² Usp. F. Petrić, *Deset dijaloga o retorici*, Pula Rijeka 1983, peti dijalog, »Sansovino ili o govorničkim ukrasima«.

matično i pesimističko stanje zrele renesanse, i Petrarkinog (i petrarkističkog) spiritualizma. S pravom tako zaključuje danas Cesare Vasoli da »takozvani platonizam« ili »neoplatonizam« renesanse predstavljaju »isuviše olakotne i mnogo korištene etikete kojima se određuju među sobom vrlo različite ličnosti, doktrine i intelektualni stavovi«, i da je »apsurdno svoditi ih na tako beznačajne formule«¹³. Picovsko-ficinijanske doktrine o ljepoti i ljubavi postaju temeljnim izvorom središnjih filozofskih ideja 15. i 16. stoljeća. To se posebice odnosi na značenje i na ne samo filozofski nego i općekulturni i književni utjecaj što ga je svojim djelima, među ostalima komentarom Platonove »Gozbe«, izvršio Ficino na čitav jedan naraštaj pisaca i mislitelja (pa tako i na Petrića¹⁴) i renesansne spekulacije o ljepoti, teoriju zanosu i njihovih vrsta (pjesnički, ljubavni, herojski, proročki). Petrić tako ranije od spomenutog komentara piše o različitim pjesničkim zanosima (»Discorso delle diversità dei furori poetici«, 1553.), *raptusu* i pjesničkoj invenciji, filozofiji ljubavi, tipičnim mjestima renesansnih dijaloga o ljubavi kao nove književne vrste.

Kao i u brojnim filozofskim traktatima i dijalozima o ljubavi i ljubavnom umijeću 15-17. stoljeća (A. Firenzuola, Leone Ebreo/Jehudah Abarbanel, Mario Equicola, Benedetto Varchi, Pietro Bembo, Tullia Aragonska, Flaminio Nobili i dr.)¹⁵ i u Petrića se pojam ljubavi kao univerzalnog počela komu svoje postojanje duguju i ljudi, vezuje uz problem spoznaje. Petrić razlikuje nekoliko vrsta ljubavi prema ljepoti, od najniže, ljepote čovjekova lica, očiju i tijela, te najsavršenije zemaljske ljepote, preko ljepote duše koja spoznaje i u kojoj se odražava božanska svjetlost, kontemplativne ljepote, do žudnje za najvišom ljepotom božanskog intelekta, praljepoti, iskazanoj najvišom ljubavi kao prauzrokom i modelom sviju drugih, općim zakonom univerzuma. Utjecaji i odjeci platoničkih ideja, navlastito Ficinove (božanske) filozofije i njegove platoničko-mističke koncepcije ljubavi i doktrine o božanskim zanosima ostavili su vidljiva traga u Petrićevoj filozofiji, kao uostalom i u cjelokupnoj književnoj i pjesničkoj teoriji 16. st., u kojoj je tematiziran pojam *platoničke ljubavi*. U pohvali njene veličine, ukazuje Petrić na njeno mitsko podrijetlo, ispituje njenu narav, razliku

¹³ Vidi C. Vasoli, »L'amorosa filosofia« di Francesco Patrizi e la dissoluzione del mito platonico dell'amore, u: *Il dialogo filosofico nel '500 europeo* (zbornik međ. simp., Milano 28-30. V. 1987), ur. D. Bigalli i G. Canziani, Milano 1987, str. 185-208.

¹⁴ O Petrićevoj ekscerpiranju nekih mjesta iz Ficinovih djela, posebice »Sopra lo Amore«, vidi P. O. Kristeller, *Marsilio Ficino and his Work after Five Hundred Years*, Olschki, Firenze 1987.

¹⁵ A. Firenzuola, *Celso. Dialogo delle bellezze delle donne, 1541*, u: *Opere*, Firenze 1958; B. Varchi, *Libro della Beltà e Grazia*; isti, *Lezione nella quale si disputa della maggioranza delle arti e qual sia più nobile...*, u: *Trattati d'arte del Cinquecento fra manierismo e Contrariforma*, Bari 1960; P. Bembo, *Gli Asolani*, 1505; T. Tasso, *Discorsi dell'arte poetica*, 1587; F. de Vieri, *Lezioni d'amore*, 1585; M. Equicola, *Libro de natura de amore*, 1525; L. Ebreo, *Dialoghi d'Amore*, 1535; A. Nifo, *De pulchro et amore*, 1531; F. Nobili, *Trattato dell'amore*, 1567.

između želje i ljubavi, fizičke i »ekstatičke« ljubavi; raspravlja o vrstama ljubavi, posebice o ljubavi prema ljepoti i o moći koju ljubav ima nad ljudima i nad svim umijećima, i o čijem se značenju (ne samo književno-pjesničkom nego i filozofskom i teološkom) vode akademske rasprave i žučne polemike.

Petrićeva teorija lijepog i pjesničkog stvaranja predstavlja izraz i odraz opće kulturne i duhovne klime vremena u kojoj nastaje i s kojom korespondira. Ponajbolje o tomu govore neke činjenice. Ponajprije, Petrićevo sudjelovanje u oštrim polemikama koje se u to doba vode oko pjesničkih pravila, pitanja pjesničke istine, metafore, alegorije i oko antičkih i suvremenih pjesnika, od Homera i Empedokla do Dantea, Ariosta i Tassa. Nadalje činjenica da Petrić, po svojim smionim i novim, oporbenim idejama i stavovima, kao protivnik mnogima u mišljenju, ostaje zabilježen u književnoj povijesti, bilo afirmativno, kao *korifej* i *vladar*, onaj na kojega se ugledaju i kojeg oponašaju mnogi (npr. C. Crispolti, T. Tasso, G. Bruno), čak i onda kad ga otvoreno napadaju, bilo isključivo kritički-negativno (dovoljno je podsjetiti na kritike koje mu upućuju njegovi suvremenici kao i kasniji autori, primjerice G. Vico). Petrić se javlja i u dijalozima koje pišu njegovi suvremenici: Annibale Romei (»Discorsi«), Giambattista Strozzi (»Dell'unità della favola«, 1559), Paolo Beni (»Disputatio in qua ostenditur praestare Comoediam atque Tragoediam metrorum vinculis solvere«, 1600), Fabrizio Beltrami (»Alcune considerazioni intorno all'allegoria«, 1594). Ovaj posljednji se, kao izraziti aristotelovac, suprotstavlja Petriću - autoru »Poetike« (»Discorso contra la Poetica del Patrizzi fatto in difesa d'Aristotile«, 1587, rkp.).

U svom tumačenju Contileovih soneta pokazuje se Petrić i suptilnim psihologom, poznavateljem ljudske prirode koji u okvir svojih razmatranja o ljepoti i ljubavi uključuje mnoge opise tjelesne ljepote, analize prirode tjelesne ljepote i ljubavi, opisujući učinke želje za uživanjem ljepote, ljubavna stanja i njene gradacije, moć ljubavi, čuvstvenu osjećajnost, naklonost, divljenje, privlačnost, zadovoljstvo i ljubavno uživanje. On analizira ljubav i kao prirodni, biološki fenomen. Opisuje tjelesnu strast i navodi stupnjeve ljubavnog uživanja (što će posebice biti temom i njegova »Dijaloga o poljupcu«, *Delfino, ovvero del bacio* i »Ljubavne filozofije«, *L'Amorosa filosofia*). Kad navodi primjere bestijalne ljubavne strasti i više duhovne ljubavi, u Petrićevim analizama nije teško raspoznati odjek kršćansko-augustinijanske interpretacije ljubavi kao *amor carnalis* i vezu *amor-cupiditas*, ljubavi kao muke i patnje, paradoks zaljubljenih »biti mrtav u sebi i živ u drugome« (p. 18), za razliku od ljubavi duše kao jedne od duševnih strasti - u značenju koje već i Dante pripisuje ljubavnom činu, kao duhovnom sjedinjenju duše i ljubljenoga bića, ljudske duše koja, kao najplemenitiji oblik prima božansku prirodu¹⁶ - pa do unutarnje savršene

¹⁶ Usp. Dante, *Gozba*, III, 2.

ljepote, čovjekove želje za nastavljanjem, produženjem vlastite vrste («sačuvati vječno sjećanje»), biološki i duhovno, kroz djecu, djela, knjige (p. 19), najposlije značenja koje ljubav ima za ljudski život i društvo u cjelini¹⁷. Taj se aspekt ljubavi, na koji se već i pojmovno-semantički aludira, *agonon* (opće radanje), javlja inače već i u emanatističkoj doktrini u Pseudo Dionizija Areopagita, njegovu poimanju dobra¹⁸. Nastavljajući svoja refleksivna uvodna razmatranja otvaranjem pitanja o konkretnim razlikama između dva ljubavna pjesnika, Contilea i Petrarke, Petrić analizira načine njihova govora (stila), predmeta i ciljeva pjesničke riječi («dottrinare, passionare, porgere diletto o meraviglia»), razmatrajući kroz to načelno razlikovanje odnosno suprotstavljanje prirode i umjetnosti («per natura o per caso»), nužno, odnosno slučajno. Pripovjedač (ili pjesnik) postupi pritom poput prirode, piše Petrić; iz malenih sjemenki njegovih pojmova/ideja izrastaju njegove misli»*ragionamenti*«, u svoj svojoj širini, uključujući tu čudesno i vjerojatno, iz čega se oblikuje glavna ideja/concetto (p. 24), analogno granama i lišću drveća, cvijeću i plodovima. Zaustavljajući se potom na kratkom razlaganju pojedinih Contileovih soneta, Petrić ih uspoređuje s ondašnjim sonetnim pjesništvom (T. Aragonske i dr.). Pokazuje se međutim konačno kako je Contile Petriću tek izvanjski gotovo nevažni povod za njegovo tumačenje pjesničkog djela kao nosioca skrivenog značenja, sredstva iskazivanja viših istina o odnosu života i duha, kroz tumačenje uloge pjesničkih pojmova, shvaćajući književno (pjesničko) umijeće na način kojim ga određuje njegovo stoljeće (B. Varchi, kao »ruho intelletta«, »abito dell'intelletto«), ali i kasnija estetička refleksija (primjerice Vicovo određenje pjesničke metafizike¹⁹, iako sam Vico pobija među ostalim, Platonovim, Aristotelovim, Scaligerovim, Castelvetrovim, i Petrićevo shvaćanje pjesničke alegorije, mada ga smatra zaslužnim učiteljem pjesničke umjetnosti²⁰). Petrić naime svoje razlaganje, »govor«, kako ga sam naziva, zasniva više na isticanju plana pjesničke moći spoznaje ljudske prirode, petrarkističke pjesničke manire i frazarija, negoli na umjetničkoj dimenziji pjesničke vizije i na samoj književno-estetičkoj vrijednosti koja ostaje izvan Petrićeva zanimanja. Ističući načelo prvenstva pojma, ideje i fantazije, intelektualnog faktora, Petrić će indirektno već navijestiti ulogu metaforičkog i alegorijskog mišljenja barokne književnosti (upućivalačkog

¹⁷ O vezi književnosti i čovjekova duševnog zdravlja i duhovnog integriteta u tom kontekstu vidi raspravu M. Mucillo, *Marsilio Ficino e Francesco Patrizi da Cherso*, u: *Marsilio Ficino e il ritorno di Platone*, Studi e documenti II (ur. G. C. Garfagnini), Olschki, Firenze 1986, str. 615–667.

¹⁸ Vidi E. Gilson, *L'Esprit de la philosophie médiévale*, Paris, J. Vrin 1969.

¹⁹ Usp. G. Vico, *O pjesničkoj metafizici*, u: G. Vico, *Načela nove znanosti*, Zagreb 1982, str. 94, 150.

²⁰ G. Vico, op. cit., str. 387.

značenja slobodne stvaralačke slike, o čemu već ima jasna traga kod Dantea²¹, a svoje će teorijsko konceptualiziranje dobiti u književnim poetikama i umjetničkim teorijama 16. stoljeća, posebice u interpretacijama stila, izraza, invencije i u tom smislu poistovjećenja pjesništva i filozofije (za Varchija pjesništvo nije drugo doli filozofija puna ukrasa, a pjesnici jesu filozofi koji ozbiljnošću i učenom sentencioznošću, lijepim biranim riječima, preneseno, kroz priče potiču na ljubav prema vrlini²², a G. Bruno vidi svijet kao ornament, zlatnu kutiju). Neka od tih shvaćanja već su prisutna i u humanističkom nasljeđu u njegovoj upućenosti mitskom. Petrić će, slijedeći neoplatoničku doktrinu imaginativne fantazije, to mišljenje pripisati božanskom koje se iskazuje kroz različite vrste zanosa (*furor*).

2. Načela pjesništva: pjesnička inspiracija. Petrićeva teorija zanosa

2.1.

Petrićev komentar Contileovim rimama, premda bez većeg teorijsko-spekulativnog domašaja, ipak nije zanemariv s obzirom na Petrićevo (uz platoničko) naturalističko i psihološko zanimanje za fenomen ljubavi, koje će cjelovitije doći do izražaja u njegovim analizama u dijalogu *L'Amorosa filosofia*. No, prije tog djela objavljuje Petrić svoju raspravu *Discorso della diversità de i furori poetici*, »Govor o različitim pjesničkim zanosima« (1553. g.), koji predstavlja eksplikaciju jednog od temeljnih predmeta filozofske spekulacije i književno-poetikološko-kritičke refleksije, rasprava oko klasifikacije umjetničkog stvaranja i položaja umjetnosti koje se vode u »stoljeću poetika«²³, kao izraz temeljna opredjeljenja za ili protiv osnovnih aristotelovskih načela i pravila pjesništva (G. Bruno, T. Tasso, L. Giacomini i dr.)²⁴.

Među diskusijama i kontroverzama o pjesničkoj umjetnosti koje se vode u 16. stoljeću, jedno od pitanja usredotočeno je na fenomen nastanka, pitanje koje

²¹ Tko zdrav sud ima nek sad pomno štije,
da bi mu pažnja nauk razabrala,
što se pod velom čudne pjesme krije.
(Dante, *Pakao*, IX, 61–63, prev. M. Kombol).

²² B. Varchi, *Lezzioni*, Firenze, Giunti, 1590.

²³ Upućujemo na antologiju tekstova, *Scritti d'arte del Cinquecento*, t. I, Milano, Napoli 1971, t. II. 1973.

²⁴ Ovom se problematikom bave mnogi književni povjesničari i kritičari, a i povjesničari renesansne filozofije, među ostalima B. Croce, E. Cassirer, G. Saitta, E. Garin, kao i teoretičari umjetnosti.

je postavio već Horacije u svojoj »Ars poetica«: je li pjesnička ljepota rezultat pjesnikove inspiracije ili doktrine, mudrosti i znanja (»natura fieret laudabile carmen ana arte, quaesitum est«, 408-409), mašte, igre, odnosno neke vrste »radosti duha«, kako piše Horacije (osuđujući fantastično i fiktivno, iluziju koju pruža umjetnost), i u tom kontekstu poistovjećujući pjesništvo i slikarstvo, ističući slobodu slikara i pjesnika (»pictoribus atque poetis quidlibet audendi semper fuit aequa potestas«, 9-10), njihovu moć da lijepom formom, različitom od manifestne ljepote zavaraju slušatelja i gledatelja, privilegije umjetnosti, prema shvaćanju Demokritovu, ili je rezultat pravila. Renesansna je poetika kao i teorija vizualnih umjetnosti odmakom od antičkih poticaja (posebice su oni očiti u Petrića) tumačenja pjesničkoga genija i zanosna tražila vlastite odgovore na pitanja o izvorima pjesničkoga govora, naravnog odnosno nadnaravnog njegovog podrijetla: prirodnog (pjesnički talent, stvaralačka mašta), odnosno božanskog. Petrićeve concettističke teorije, njegova teorija *čudesnog*, uočavanje značenja koje u stvaralačkom činu ima iracionalno i uloge intuitivne vizije pjesnika, mogu se razumjeti kao teorijski *akme* polemike stoljeća oko ARIOSTA i TASSA, ili, kako je neki otčitavaju, povijesno-stilskom kategorijom, oko RENESANSE i BAROKA. Rasprave oko vrsta i oblika zanosna (*entuzijizam, furor, manija*) ukazuju na nezadovoljstvo i dvojbe u autoritetima postavljena pravila stvaranja i potrebu njihova preispitivanja, na opću promjenu shvaćanja i ukusa kraja stoljeća, na nove potrebe vremena, što će se očitovati u težnji za intelektualnom nezavisnošću, protivljenju sustavu pravila (normativna poetika), pjesničkih konvencija (pjesništvo) i traganjem za novim sustavom pjesničke filozofije koji u središte zanimanja stavlja više odnos pjesničke umjetnosti i filozofije, pitanje odnosa istinitog i vjerojatnog pjesnikova govora, univerzalnosti, negoli umjetničko djelo samo, a ukoliko to i čini, onda je to prvenstveno zanimanje za problem umjetničke *tehnike i forme* (djela kojih je predmet kako pisati (M. Aequicola), književna vještina (F. Robortello) i dr.).

Oslanjajući se na antičko filozofsko nasljeđe i Ficinovim posredstvom, na izričit zahtjev Lorenza Medicija, obnovljeno učenje »oca filozofa«, kako i sam u svom predgovoru imenuje Platona, posebice na njegovu doktrinu *entuzijazma* kao načela pjesništva (u komentaru Platonove »Gozbe«²⁵, koju izlaže u okviru (neoplatoničko-kršćanske) filozofske doktrine o duši i Erosu (Orat., VII), pridružuje se i Petrić onovremenim brojnim raspravama o zanosima).

Izvor Petrićeva razmatranja prvenstveno je Ficinovo tumačenje Platona. Vezano uz mit o Erosu, kako ga izlaže u »Fedru«, doktrini o ljubavi i ljepoti, Platonovo shvaćanje zanosna/entuzijazma (ὁ ἐνθουσιασμός), manije (μανία),

²⁵ »Commentarium Marsilii Ficini Florentini in Convivium Platonis«, 1469, u talijanskom prijevodu Cos. Bartolija, »Sopra lo amore o ver'Convito di Platone«, Firenze 1544.

razlikovanje zanesenosti ($\mu\alpha\nu\iota\kappa\acute{o}\varsigma$) i proročkog zanosa ($\mu\alpha\nu\tau\iota\kappa\acute{o}\varsigma$) Ficinov će komentar obilježiti čitav jedan naraštaj tumača kojima će on otkriti nova značenja platonizma, Platonovo određenje pjesnikova bića (tumača bogova), njegove metafore prstenova u kojoj je pjesnik prvi prsten (usporedba s magnetom) i najposlije Platonovo razlikovanje vrsta zanosa, božanskog, misterijskog, proročkog, pjesničkog, kako ih razlaže kroz mit o duši, njenoj prirodi, božanskoj i ljudskoj, umu kao kormilaru duše te određenju filozofske duše, u »Fedru«, i o ljubavi i ljepoti, u »Gozbi«. Ficino obrazlaže vrste božanskog zanosa, njihovu narav i učinke, usklađujući ih s Platonovim učenjem: pjesnički (Muze) (prema Platonovu »Ionu«); misterijski (Bakho), proročki (Apolon) i ljubavni (Venera), kao najplemenitijeg oblika zanosa (prema Platonovoj »Gozbi«).

Shvaćajući zanos (inspiraciju, *furor*) kao bit pjesništva, Petrić razlikuje zanos koji je rezultat ljudske prirode (*talent, ingenium*), potom onaj *umijeća, vještine i mudrosti*. Razumijevajući pjesničko djelo ne mimetički, nego kao *artefakt*, a čovjeka kao *artifexa* (ideja prisutna već od Michelangelove svijesti o značenju odnosa intelekta i ruke), Petrić dalje razvija osnovna Ficinova epistemološko-filozofska shvaćanja, ponajprije postulirano jedinstvo znanja i mudrosti, znanje božanskog koje se očituje u pjesničkoj invenciji, viziji i mašti, kojima pjesnik (*creator, facitor*) stvara *novo*, a koje će Petrić uspostaviti kao jedinstvene kategorije svoje poetike (i koje će razviti kodifikatori manirističke avangarde u 17. stoljeću, poput E. Tesaura (»Cannochiale aristotelico«, 1654) svojom teorijom ingenija, ili drugih koji također pridaju najveću ulogu umjetničkoj fantaziji i igrama (manirističkog) jezika, rezultatu pjesnikova znanja i njegove moći nad svijetom stvarnog).

Istražujući osnove i uzroke pjesnikova *savršenstva* Petrić na brojnim primjerima iz književne povijesti ukazuje na različite prirodne sklonosti pjesnika koje se očituju u obradbi građe te tematsko-motivskim i žanrovskim posebnostima (Euripid - tragedija, Aristofan - komedija, Petrarca - ljubavna lirika). Tu prirodnu sklonost poistovjećuje Petrić s božanskim, ističući pritom one primjere pjesnika koji su u tom smislu, izborom građe koju obrađuju, univerzalni, ne samo u jednom određenom književnom rodu nego se svojom izvrsnošću i pojmovnim bogatstvom odlikuju u mnogim rodovima u kojima su se okušali (npr. Orfej, Homer, Hesiod, Vergilije, od starijih, ili Ariosto, od suvremenika). Pobija pritom one koji odriču pjesnikovo umijeće kao izvor njegova savršenstva, poput Horacija, i zadržava se na promišljanju dva, kako smatra, samo prividno različita uzroka pjesnikova savršenstva, pjesničkog *talenta (ingegno)*, odnosno *zanosa (furore)*. Talent Petrić smatra čovjekovom duhovnom sposobnošću iznalaženja (uobičajeno se tako razlikuju ljudi brza, laka i spora duha), uspoređujući ga s distinkcijom mogućeg intelekta u Aleksandra iz Afrodizije, komentatora Aristotelove »Metafizike«, i određenom sklonošću koju čovjek osjeća prema ne-

čemu (Neron prema okrutnosti, Heliogabal prema raskoši). Navodeći potom Platonovu podjelu zanosa na prirodni i natprirodni, ili ljudski i božanski, i osvrćući se na antička učenja o karakteristikama koji su proizvod tjelesnih sokova pridodaje ovima učenje neoplatonika, sadržano u onodobno vrlo popularnom, pjesnički slikovitom, astrološkom tekstu (objavljenom sredinom stoljeća), pisanim na latinskom jeziku u heksametrima, »Zodiacus vitae« Palingenija Stellata (Pier Angello Manzolli), inače od ključna značenja za renesansnu obnovu platonizma. Slijedeći Stellatova astrološka shvaćanja svijeta, astralnih utjecaja na duše i zakona univerzuma koji vlada i materijalnim svijetom, povezanosti lunarne i sublunarne sfere, Petrić ih, pod očiglednim snažnim utjecajem hermetičkih učenja i simboličkih i mitoloških antičkih predstava uključuje u svoju teoriju duše - eteričkog tjelešca, dijela nebesa, koja svoje moći prenosi materijalnim dušama, te u okviru te teorije uključuje i u svoje refleksije o značenju i djelovanju Muza na stupanj savršenstva pojedinih duša i duhova koji odgovaraju savršenom nebeskom poretku. Objašnjavajući oblike ljudskog znanja, vještina i umijeća astrološki, izravnim djelovanjem nebeskih moći, o čemu više govori u svom dijalogu o ljubavi, koncipiranom kao niz razgovora od kojih je svaki posvećen jednoj od Muza koje uvode u svijet ideja i ljepote, ili u sferu estetskog. Petrićev zaziv Muza međutim upućuje na nekoliko izvora inače duge i postojeane tradicije: prvenstveno je to Petrarkinim posredstvom oživljeno antičko humanističko nasljeđe (posebice prisutno u njegovu epu »Afrika«), koje od Cicerona, preko srednjovjekovnog platonizma obogaćeno kršćanskim elementima (nebeske Muze) njeguje kult Muza kao darivateljica znanja i umijeća (Dante), a kao inspiracija ljudskog duhovnog stvaralaštva, lijepog i umjetnosti nastavlja se i u razdoblju renesanse u talijanskih, ali i francuskih, engleskih i španjolskih pjesnika (Ariosto, Tasso, Rabelais, Calderon, Spencer i dr.) kao i u corpusu hrvatskog humanističkog latinizma (npr. J. Pannonius) te mnogih petrarkističkih pjesnika koji pjevaju o svojim vilama (Držić, Menčetić, Nalješković i dr.). U svojim tumačenjima mitova Francis Bacon dovodi Muze u neposrednu vezu s pojmovima *doctrina* i *humanitas* (tako svoje umijeće postavljajući zagonetki Sfinga duguje Muzama); u tom je i Petrić sljedbenik »konkretnih oblikovnih konstanti literarne tradicije«, kako je definira E. R. Curtius, razmatrajući odnos poezije i filozofije u svom kapitalnom djelu *Europäische Literatur und lateinisches Mittelalter*.

Petrić ističe utjecaj pojedinih planeta na područja ljudskoga znanja: Saturna na filozofiju i pjesništvo (upućujući na značenjsku terminološku vezu: grčki *σοφία*, hebrejski BINAH, latinski INTELLIGENTIA), Jupitera na moral, fiziku, logiku (aktivni život), Marsa na područje fantastičnog, željnog (*ἡ Αρης*) i njegovu filološku konotaciju (grčki *ἄρης*, MARS - MORS kod Latina), Merkura (Mercolis) - Hermesa na pjesništvo, govorništvo, dijalektiku (terminološki odnos *Ἑρμης*, *Ἑρμης* od *ἑρμειν*, izgovoriti, reći, i *μηχανησασθαί* izmisliti, pronalaziti), nadalje Mjeseca, Lune, njegova utjecaja na ljudske želje, štoviše i

samog izvora zanosa (grčki Μῆνη, latinski Lumen), Sunca (Feba) na glazbu, aritmetiku, astrologiju, te druge planete, dovodeći ih u neposrednu vezu s Petrarkinim pjesničko-filozofskim koncepcijama (predodžba zvijezda kao pratalica smrtnika²⁶). I drugim svojim etimološkim tumačenjima naziva planeta i odnosa spram nebeskih sfera, te svojstava i učinaka koje imaju na živote duša i na život ljudi, dovodi ih u odnos spram sklonosti k određenom rodu i vrsti pjesništva, zavisno o tomu kojim je planetom, odnosno kojom Muzom duša osvijetljena. Stoga jedni opijevaju ratove, drugi ljubav. Reinterpretirajući platonsko-neoplatoničko učenje o duši, iluminaciji, općoj oživljenosti, privlačnosti i harmoniji koja upravlja svijetom i kojom samo neke duše, i to one plemenite, prema Platonu, bivaju od Muza privučene i ispunjene njihovim zanosom, dolazeći tako i same u stanje zanosna ludila, pojašnjava Petrić pjesnički zanos kao jedan od izvora pjesništva i ogledalo stupnja pjesnikova savršenstva. Drugi je izvor znanje (*dottrina*), značenje vježbe u onih koji u sebi već posjeduju taj zanos. Pritom Petrić napominje kako ne želi ustvrditi da čovjek ne može biti pjesnikom bez tog zanosa, ali da bez njega pjesma ostaje hladna²⁷, bez odjeka i cijene u čitalaca. Prihvaćajući tako stanovište klasične pjesničke umjetnosti koje u zazivu Muza i njihove pomoći čovjekovu intelektu (za opis nečeg nadnaravnog, odnosno općenitog) vide izvor pjesništva (navodeći pritom kao primjere Homera, Vergilija, Horacija i Teokrita) uvodi Petrić i drugo, kategoriju pjesničke osobnosti, ali se ne zadržava na tom drugom značajnom momentu pjesničkoga stvaranja.

2.2.

Odjeke Petrićeve filozofske koncepcije univerzuma, prirode i uloge stvaraoaca, teorije ljubavi, ljepote i vrsta zanosa koje su već prisutne u najranijem razdoblju njegova misaonog razvoja moguće je raspoznati u spekulacijama nekih autora koji će svoje poetikološke teorije razviti poslije spomenutih prvih Petrićevih komentara i dijaloga, primjerice u platonijansko-neoplatoničkoj filozofiji ljubavi i ljepote kod G. Bruna i T. Tassa, u raspravama prvog o herojskim strastima (zanosima) 1585.²⁸, te u Tassovim razgovorima o herojskom pjesništvu²⁹. U okviru svoje filozofije beskonačnog univerzuma, bezbrojnih svjetova i nepromjenjivosti spekulativnog intelekta, kroz moralno-alegorijsku

²⁶ F. Petrarca, *Rime sparse*, XXIX, 43-5.

²⁷ *Discorso della diversità de i furori poetici*, u: Francesco Patrizi da Cherso, *Della Poetica*, vol. III, Firenze, 1971, str. 457.

²⁸ G. Bruno, *Gli eroici furori*, anast. izd, A. Forni, Milano 1974.

²⁹ T. Tasso, *Discorsi del poema eroico*, u: T. Tasso, *Scritti sull'arte poetica*, G. Einaudi, Torino 1977.

prispodobu Bruno ljubav vezuje uz teoriju *zanosa*: ali, više od pjesnikova ostvaraja kao i kontemplativnog čina, ona je u području vječnih ideja za kojima tragaju prvi i drugi, pjesnik i mislitelj, junaci koji oslobađaju duh tjelesnog. Predmet (herojskog) *zanosa* (ljubavi) je božansko, mudrost sama: kozmička ljubav, božanska je ljubav samog univerzuma. Metafizičko značenje ljubavi kakvo se javlja u doktrinama kabalista i u tumačenjima ljubavi u mistika i kršćanskih teologa, u svetim knjigama, dostupno je samo herojskim duhovima, višim, plemenitim prirodama koji posjeduju sposobnost gledanja univerzalnog, Jednog kao ljepote, mudrosti i istine, beskonačnosti prirode. Analogno postojanju nekoliko vrsta platoničkog *raptusa* postojat će i nekoliko vrsta ljubavi: najviše, spiritualne, božanske ljubavi, uživanja i najniže, tjelesne. *Furor* nije drugo doli *sjećanje* na prvotno jedinstvo ljudske duše i prve istine (Bruno govori o »oku vječnosti«, *l'occhio de l'eternidade* i »kotaču promjena«, *ruota de le metamorfosi*, gdje čovjek sjedi na glavnome mjestu, o prirodnom krugu: osjećaj - imaginacija - razum - intelekt - duh, u kojem se niže okreće ka višem, niža bića višima³⁰). Materijalna će ljepota biti odsjaj, »zraka i sjaj« forme, koje je trag i sjena, »vestigio e ombra«³¹, ljepote duha, sve pojavne, pojedinačne ljepote konačno bit će tek slike prve ljepote. Bruno se koristi sintagmom herojske ljubavi - *zanosa*, kao visokom zadaćom (»alta impresa«), istovjetnom Petrićevom shvaćanju, kako ga iskazuje u svojoj analizi Petrarkinog soneta, govoreći u istom kontekstu o putu kojima idu tek neki, oni rijetki (pritom misli na filozofe i pjesnike). Bruno u te ubraja kontemplativne, obrazovane, »coltori de gli animi«, obuzete božanskim zanosom, one »izvanobične«, mahnite, entuzijaste, one koji tragaju, melankolike u aristotelovskom značenju (filozofi, umjetnici, pjesnici), obdarene nekom vrstom ludosti. Neslučajno stoga i kod Tassa nailazimo na isti topos: on se naime poziva i navodi upravo Petrarkin sonet koji je i predmet Petrićeve analize³². Sva trojica velikih pisaca i filozofa, suprotstavljajući se vulgarnoj filozofiji, govore o povlačenju od mnoštva i metaforičkom usponu na brdo³³, Bruno i opet posluživši se alegorijom, pričom o devet slijepaca³⁴. Čovjek svojom moći intelekta, figurama, idejama - slikama i prispodobama, intelektualnom (stvaralačkom, dakle božanskom) intuicijom promatra beskonačnu savršenu ljepotu (bit, Bog u beskonačnosti prirode) koja mu je prezentna, tek intencionalno, vlastitim usavršavanjem za spekulativna

³⁰ G. Bruno, *Gli eroici furori*, op. cit., Dij. 3.

³¹ Ib., Dij. 1.

³² Usp. Tassov dijalog *Il Porzio ovvero delle virtù*, u: *Opere di Torquato Tasso*, t. III, Firenze 1724, str. 128.

³³ G. Bruno, op. cit, dij. 1.

³⁴ Ib., dij. 4.

znanja (pritom se Bruno poziva na peripatetike i Averroesa). Intelpekt se tako, kako ga platonistički tumači Bruno (evocirajući i Platonovu sliku spilje), pomoću *species intelligibiles* sjedinjava s izdvojenim supstancijama ili s božanskim.

Temu kozmičke ljubavi, univerzalnog erosa, kojim je prožet i pjesnik - heroj (filozof), razlaže i Torquato Tasso u svojoj poetici, govorima o pjesničkom umijeću, »Discorsi dell'arte poetica e in particolare sopra il poema eroico«, te nizu dijaloga (»Ficino overo de l'arte«; »Minturno overo de la bellezza«; »Discorsi del poema eroico«³⁵), kojima je Tassu nesumnjiv uzor sam Petrić (poetika čudesnog i poimanje duhotvorne snage pjesničkoga čina), ali se njegova, na aristotelovskim načelima zasnovana i modelirana poetika u mnogim vidovima razlikuje od Petrićeve, antiaristotelovske - posebice se to odnosi na neke temeljne pojmove na kojima je zasnovana, kao što je to sama narav umjetnosti (pjesništva), oponašanje i shematizam, kao njena načela, nadalje cilj, kvaliteta, građa i forma pjesništva, jezik - što će pokazati i polemika koja se među njima razvila, razmimoilaženje u stavovima o čemu govore stranice Tassovih dijaloga o pjesničkoj umjetnosti u kojima se kritički suprotstavlja Petriću kao i Petrićev spis »Trimeron«, izravno sučeljavanje Tassovim poetikološkim postavkama.

Iz Petrićevih manjih djela koja pripadaju ranom razdoblju njegova intelektualnoga formiranja, a koja tematiziraju neka od pitanja zajedničkih poetikama njegova vremena može se izvesti zaključak o Petrićevu filozofskom (platonsko-neoplatonijanskom) usmjerenju koje će umnogomu i odrediti kasniju njegovu teoriju pjesništva i pjesničku filozofiju. Petrićeva uključenost u europska književna zbivanja i njegov odnos spram bogatog pjesničko-misaonog nasljeđa i petrarkizma, koji je umnogomu označio svekoliku književnoteorijsku i izvornu stvaralačku produkciju njegova vremena, otvaraju obzor njegove refleksije s kojega će pokušati dati vlastite odgovore na pitanja jednog novog vremena, a koja će svoje sasvim osobito osvjettljenje dobiti u pitanjima poetike. Odgovore, ma koliko na njima kao mislitelj nastojao, ne uvijek nove i izvorne, ali budućemu mišljenju suodredive.

3. Filozofija ljubavi

3.1

Petrićeva dva filozofska dijaloga, *L'Amorosa filosofia* i *Il Delfino, overo del bacio*, pisana su u tradiciji platoničkih dijaloga koji se vezuju uz tematski iznimno bogatu i vrlo raznorodnu produkcija kompendija, razgovora i rasprava o

³⁵ Vidi T. Tasso, *Scritti sull'arte poetica*, t. I, II, G. Einaudi ed., Torino 1977.

ljubavi 16. stoljeća (»trionfi d'amore«, nastavljjanje na srednjovjekovne »corti d'amore«), »lijepih razgovora« o velikim »presvetim tajnama Amora« (kakve piše u svom »Dvoraninu« B. Castiglione³⁶), o njenim uzrocima, značenju, vrstama - kao načinima žudnje za ljepotom/dobrotom - i različitim njenim vidovima (pjesnički, mitološki, moralni, religiozni, medicinski); oblik raspravljjanja koji je čak postao književnim rodом i predmetom ne samo književnih nego i spekulativnih, filozofskih i likovnih ikonografskih interesa (ali, valja dodati, ljubav se u nekima razmatra i kao ljudski biološki i psihološki fenomen), štoviše znakom visoke kulture i duha vremena koji afirmira ideal ljepote i u kom se fenomen ljubavi čak poistovjećuje s estetičkim načelom (umjetnička Ideja, ljubav spram ljepote, proizvođenje ljepote u ljepoti) i poima istoznačnicom ljepote. Petrićeve dijaloge stoga valja razmotriti u njihovu kulturno-povijesnom okviru, u obzoru općih duhovno-idejnih odrednica i tokova europskog mišljenja kao i ukupnom značenju koje oni imaju s obzirom na izvore i poticaje, »modele«, prema kojima su nastali (od prirodoznanstvene misli predsokratika, posebice Parmenida, preko Platona do Marsilia Ficina i Leona Hebrejskog pa do autorovih suvremenika) i od kojih se razlikuju, s obzirom na to koliko uka- zuju na neke bitne formante Petrićevih ideja, koliko su odraz općeg kulturnog ozračja, a po čemu i u kojoj mjeri uspijevaju u težnji njihova autora, kako to on sam i ističe, napuštanja određenih »maglovitih« stajališta (»pure l'ombre«)³⁷. Ili, drugim riječima, nastojanja oko izgradnje nove filozofije, čime je obilježen ne samo Petrićev opus u cijelosti nego i njegova intelektualna biografija, u ovom slučaju nastojanje oko izgradnje nove filozofije ljubavi³⁸, bitno različite od kurtoazne petrarkističke literature.

Mnoge od teza i ideja koje Petrić iznosi u svom dijalogu »Ljubavna filozofija« odslikavaju kulturu i panoramsku sliku škola mišljenja vremena, sredine u kojoj se Petrić formira (Padova i Modena) i ličnosti javnog, društvenog, filozofskog, književnog, znanstvenog i vjerskog života koji kao Petrićevi sugovornici sudjeluju u dijalogu (među ostalima i B. Telezije, S. Speroni i Tarquinia Molza, kojoj je konačno i upućen sam ovaj dijalog - pohvala tjelesnoj ljepoti, izrazu duhovne).

U bogatom registru tema i argumentacija Petrić razvija svoje filozofske teze o izvoru, prirodi te oblicima i načinima ljubavi koji svi predstavljaju različita očitovanja jedinstvenog sveprožimnog objedinjujućeg načela kozmičke ljubavi koja je izdignuta na razinu načela bića, i u tomu već sadrže temeljnu ideju

³⁶ Vidi B. Castiglione, *Dvoranin*, knj. IV, Zagreb 1986.

³⁷ Usp. F. Patrizi, *L'Amorosa filosofia* (prir. J. Ch. Nelson), Felice Le Monnier, Firenze 1963, dij. I, str. 7.

³⁸ Ib.

Petrićeve koncepcije univerzuma i otvaranje problema renesansne filozofije bitka i čovjeka. Koliko je u Petrićevoj filozofiji ljubavi, kako je razvija u ovom dijalogu i slici svijeta i čovjeka, upisana shema hermetičko-okultne i astrološke tradicije (ideja oživljena svemira u kom vladaju tajna suglasja i privlačnosti i činom ljubavi/stvaralačke energije sva bića, pa tako i čovjek, uopće jesu), grčke klasične (posebice Platon) kao i ranokršćanske (sv. Bernard) i tomističko-augustinovske tradicije (pojam »caritas«, »dilectio« samoljublja i ljubav kao prirodna težnja bića za apsolutnom Ljepotom i Dobrotom Boga), koliko odraz nove (realističke) prirodoznanstvene slike svijeta, znanja i spoznaja medicine i fiziologije, psihosomatskih procesa čovjeka, tek je djelomice i u nekim segmentima ukazala moderna historiografija³⁹. To su naime neki od mnogih vidova kojima se ne iscrpljuje bogatstvo i višeznačnost mišljenja stoljeća kojeg je Petrić ne samo sudionikom nego i tvorcem. Tema njegova dijaloga i ideje koje su u njemu sadržane postaju razumljivijima u kontekstu općega stanja u različitim područjima znanosti (medicina, anatomija, psihijatrija, kozmologija, matematika) 16. stoljeća, s jedne strane⁴⁰, kao i u kontekstu Petrićevih filozofskih spekulacija, s druge strane, izvora njegove fenomenologije ljubavi. S težištem na novoj perspektivi s koje se promišlja čovjek i cjelokupni univerzum (čovjek kao psihobiološki medij, biće u velikoj mjeri podložno osjetilnosti, životnoj dinamici tjelesno-organskih zbivanja) otvaraju se i obzori s kojih Petrić

³⁹ Tako prvenstveno priređivač Petrićeva dijaloga John Charles Nelson, u svom *Uvodu* u Petrićevo djelo, upozorava na ono po čemu se ovaj traktat bitno razlikuje od niza traktata toga razdoblja koji obrađuju isti problem: »premda se nigdje izravno ne suprotstavlja platonizmu, on ovom pretpostavlja naturalističku i psihološku impostaciju« fenomena ljubavi (F. Patrizi, *L'amorosa filosofia*, op. cit., p. XI.). Skorašnjeg je datuma i rasprava Cesara Vasolija koja rasvjetljava Petrićev dijalog prateći raspad platoničkog mita o ljubavi; Vasoli ustvrđuje: »... Ljubavna filozofija, svojim polemičkim obratom od tekućih 'platoničkih' teorija ljubavi,... transformira mistiku 'Erosa' u temu jedinstvene volje za biti, univerzalne 'filautije', razloga i uzroka svake želje, odnosa i cilja čovjeka i sviju stvari. To će stajalište dobiti svoj dovršen izraz kasnije, na mnogim stranicama *Nove sveopće filozofije*...«; usp. C. Vasoli, op. cit.

⁴⁰ Uz činjenicu da je i sam Petrić studirao medicinu zanimljiva je u tom pogledu i njegova epistolografija iz koje se razabire ambijent u kojemu se kreće Petrić, imena predavača koje sluša kao student Padovanskog sveučilišta, njegove prijateljske veze s čuvenim ličnostima znanstvenoga života toga vremena, među kojima ima i pisaca medicinskih djela i liječnika (spomenimo tek nekoliko: Bernardino Tomitano, Girolamo Mercuriale, G. Battista Monte, Girolamo Borro, Sigismund Snitzer, Bassiano Lando). Isto tako, valja uzeti u obzir moguće utjecaje koje su na području prirodnih znanosti općenito imale u to doba ideje G. Galileia ili S. Santorija.

Povijesnomedicinsku analizu Petrićevih koncepcija ljudske sreće i zdravlja sadržanih u njegovu djelu »Sretan grad« provela je Biserka Belicza, uspoređujući ih s postavkama Platona, Aristotela, Morusa i Campanelle; usp. B. Belicza, *Pojmanje života i zdravlja u djelu Frane Petrića »Sretan grad« iz 1553. i Nikole Vitova Gučetića »Upravljanje porodicom« iz 1589. godine*, Saopćenja (izd. »Pliva«), 1988, 1-2, str. 177-189.

promišlja fenomene ljudskog života: ljubav je, uz svjetlo, tako »sveopći oblik svega vidljivog, poput života što sve prožima,... daruje i hrani« (»Nova sveopća filozofija«, knj. 4, *Panaugia*), počelo, ficinijanski pojmljen život sam (ne samo život čovjeka nego svih bića, ljubav zemlje prema kiši, čovjeka prema psu itd.) koji ima mnoštvo imenitelja. Ljubav tako ima brojna imena i značenja koja Petrić identificira, dijeli i pojašnjava svako od njih: naklonost, dobročinstvo, prijateljstvo, uživanje, uzbuđenje, požuda, putenost, čežnja, želja (benevoglienza, charità, amicitia, diletione, affettione, inclinatione, cupidità, cupidigia, cupido, concupiscenza, desiderio, appetito, voglia, talento, brama). Tako će Petrić u *Dijalogu o poljupcu*, gotovo maloj medicinskoj studiji, detaljno analizirati promjene koje nastaju u čovjekovu organizmu prilikom ljubavnog/tjelesnog uzbuđenja, želje i čežnje za posjedovanjem ljubljene osobe/uzročnika ljubavi.

U Petrićevim tumačenjima fenomena ljubavi i ljepote o kojima raspravlja (a to se odnosi jednako i na medicinsko-znanstvena istraživanja 16. i 17. st.) prevladava platoničko-ficinijanski filozofski model i pojmovni aparat kao i utjecaj hermetičko-kabalističke tradicije. Primjerice, hvaleći intelektualnu i tjelesnu izvrsnost svoje »Muze«, »Diotime«, Tarquinije Molza, njenu široku, ne samo književnu i filozofsku obrazovanost i vrline, njenu dvojnu prirodu, sretan spoj muškog i ženskog načela, poslužio se Petrić jednim od mitova koji se javljaju već u kulturama najstarijih razdoblja (staroindijskog, babilonskog, hebrejskog, grčkog), mitom o Androginu - ἀνδρὸς ἡ γυνή - književnom slikom i likovnom temom srednjovjekovlja (alkemijski i okultni kao i mistički pojam Androgina) i renesanse, a koji će se u najrazličitijim varijantama javljati i kasnije, tijekom vremena⁴¹. Pozivajući se na Platonov dijalog »Gozba« (189 e-191 e) u kojem se spominje Aristofan kao autor spomenutoga mita, Petrić se izlažući erotički fenomen poslužio ovim mitom koji se javlja u funkciji značenja razumljiva unutar cjeline renesansne filozofije o čovjeku, kao izraz misaonog nastojanja da se obuhvati cjelina bića, totalitet ljudskog bića, njegovo jedinstvo, u slici potpuna, savršena čovjeka, kao spoja tjelesnog i duhovnog, maskulinog i femininog elementa u slici mudrosti.

U svom filozofskom istraživanju biti i naravi ljubavi - za razliku od tradicionalne distinkcije kršćanske teologije i etike koja poznaje tri vrste ljubavi: čovjekovu ljubav prema sebi samomu, prema bližnjem i Bogu, pri čemu je prva

⁴¹ U trećem dijalogu *Ljubavne filozofije* Tarquinia Molza podsjeća Petrića na priču, mit iz ranog mitsko-religijskog razdoblja (prvobitno o dvospolnom praznosu) o dvojnog božanskom biću, androginu (ujedno simbolu božanskog stvaranja), na čiji se mit poziva Aristofan u Platonovoj »Gozbi«, vidi F. Patrizi, *L'amorosa filosofia*, op. cit., str. 111.

O spomenutom mitu vidi enciklopedijski članak W. Doniger O'Flahertyja i M. Eliada (s odabirom literature), *Androgynes*, u: *The Encyclopedia of Religion* (M. Eliade ed.), Macmillan Publishing Corp. New York, Collier Macmillan London 1987, vol. 1, str. 276-281.

prirodno stanje čovjekovo i ujedno uzrok njegove izopačenosti - Petrić razlikuje četiri vrste: prirodnu, rodbinsku, prijateljsku i nagonsku ljubav (φυσικόν, συγγενικόν, έταιρικόν, έρωτικόν). Sve one proizlaze iz sebeljublja kao prvog principa, izvora i temelja (φιλαντία): ona je određenje sveopćeg postojanja u svijetu, ali i ljudske duše, ljudskih misli i djela, štoviše i svih istraživanja i pokušaja, tj. *biti, dobro biti i uvijek biti*, o čemu također govori i u svojim dijalozima o povijesti. Sama podjela ljubavi u Petrića govori o njegovu stavu kako spram tradicionalnog kršćanskog, tako i klasičnog grčkog koncepta čovjeka i svojevrsnom kombiniranju dviju slika čovjeka, dvaju značenja koja ima ljubav. Petrićev humanistički ideal čovjeka nema u prvom planu kao svoju osnovu kršćanski religiozni ethos (apsolutna pripadnost čovjeka Bogu), nego traži jedno drugo značenje ljubavi - prema bližnjem, čovjeku, ali već i najavljuje šire, moderno, novovjekovno, općenitije značenje pojma *filautia*. Ma koliko uočljivi i prepoznatljivi bili tragovi tradicionalnih struja mišljenja od kojih Petrić prihvata neke ideje, dalje ih varirajući, primjerice prihvaćanje božanskog elementa u čovjeku, njegove duhovnosti, u renesansno neoplatoničkom smislu, ideje o svijetu oživljene prirode u kojoj se ogledaju vječni uzori, svijetu kao harmoničkom izrazu božanske umjetnosti, Petrićeva filozofija prirode i čovjeka (na tragu *pia philosophia*) upravo u konceptu ljubavi kao univerzalne sile koja sve sjedinjuje uspostavlja nove vrijednosti čovjekova svijeta: kroz pojam *filautia* čovjekove zagledanosti u sebe i u svijet vlastitih želja, uživanja i djela, u pokušaju da različite sfere ljubavi ipak na neki način ujedini, tražeći jedan zajednički temelj, u sebeljublju kao prototipu, iskazuje Petrić svoje nastojanje za izgradnjom nove filozofije ljubavi. Petrić u tom pogledu svoja stajališta o veličini i značenju ljubavi u ljudskom traženju dobra i sreće, ali istodobno i najveće pokretačke sile univerzuma, potkrepljuje primjerima različitih tradicija i učenja, primjerice hermetičkog korpusa, navodeći mišljenja perzijskih maga, Zoroastra i platonika (npr. učenje platonika Damaskija o prirodnom dobru kome svi teže), dovodeći ih u vezu s kršćanskim idealima, učenjem o ljubavi (prema drugom, bližnjemu, i Bogu samom). Iz Petrićeva dijaloga možemo rekonstruirati neke putove bogate povijesti tumačenja jednog problema oko kojeg se, slobodno možemo reći, konfrontiralo zapadnoeuropsko mišljenje, različita stajališta i tumačenja značenja pojma ljubavi/Erosa. Ponajprije su to elementi učenja kojima je podrijetlo u najstarijem misterijskom razdoblju kao i učenja grčkih mudraca, posebice Parmenidovo o biću (koje kao svoje počelo ima ljubav) i duši (borbe razumskog i osjetilnog), sadržano u njegovom pjesničkom djelu, potom u najvećoj mjeri utjecaj Platonovog mitskog mišljenja i njegova učenja o idejama (Istine, Ljepote, Dobrote), osjetilnom i nadosjetilnom i duši (*Fedar, Fedon*) te posredničkoj naravi ljubavi (Eros je u Platonovoj mitološkoj predodžbi sin Porosa i Penie) između ljudskog i božanskog, odnosu ljubavi i svijeta vrijednosti, konačno ljubavi kao putu čovjekovu prema božanskom. Platonove odrednice ljubavi, u kojima je sačuvano i mističkoorijentalno

misaono nasljeđe, dobrim dijelom slijedi i Petrić, ističući područje osjetilnosti u čovjeka i naglašavajući vrijednost fizičke ljepote, traga za prevladavanjem dualizma. U Petrićevu poimanju *filautije* tako se daje otčitati i egocentričko shvaćanje ljubavi (ljubavi prema dobru odgovara želja za njegovim posjedovanjem, što je jednako ljudskoj težnji za besmrtnošću, a što je konačno upravo znak egocentrizma). Petrić međutim osnovne Platonove teze o ljubavi proširuje kasnijim povijesnofilozofskim varijantama i transformacijama, pa tako u njegovim razgovorima s Tarquinijom raspoznavamo i tragove kozmičkog značenja ljubavi kakvo joj pridaje Aristotel u okviru svoje filozofije prirode, kao i Aristotelovu teoriju o prijateljstvu, koja će svoju specifičnu aktualizaciju imati unutar kršćanskog učenja i razlikovanja *amor amicitiae* i *amor concupiscentiae*, i koja se javlja i u Petrićevu tumačenju. I kršćansko-srednjovjekovne koncepcije, antinomije zemaljske i božanske ljubavi, mitsko-simbolički iskazane kozmičke antitetičnosti Eros-Thanatos (biblijskog značenja), stvaralačkog i razaralačkog, prisutne su u Petrićevim analizama, u svem otkrivajući njegovo dobro poznavanje povijesti mišljenja, ma koliko se različita shvaćanja miješala u Petrićevoj općoj težnji za njihovim usklađenjem i otkrivala opću narav mišljenja tog vremena koje se određuje kao sinkretizam. U tom kontekstu valja potražiti mjesto i značenje Petrićeva koncepta *filautije*. U njemu nalazi Petrić odgovor na pitanje mogućnosti čovjekova savršenstva, puta do vlastita samoočuvanja u skladu s kršćanskim učenjem o sudjelovanju svih bića ljubavlju za najvišim Dobrom (*charità*) i iz čega izvodi i ljubav prema bližnjemu, uključivši tu prijatelje kao i neprijatelje, kao ljubav prema samome sebi (*sicut te ipsum*), pozivajući se na Matejevo evanđelje. Iz cjelokupne problematike koju zaključuje (u trećem dijalogu) razlaganjem temeljnih etičkih i religioznih motiva kršćanskog mišljenja, može se zaključiti kako Petrić svojim dijalogom odgovara dominantnoj struji renesansnog neoplatonizma, udaljujući se od platoničkog pojma ljubavi⁴².

Ono što Petrićevu književno-filozofskom dijalogu daje posebnu notu, osim autorove želje da iznese nove poglede o mnogo korištenoj temi i na nov način, jesu pojedinosti iz njegova vlastita života i osobnog iskustva o (ne)prijateljstvu i osjećajima njegovih bližnjih i rodaka kojima također potkrepljuje i dokazuje svoja mišljenja i stavove.

3.2.

Petrić nam je uz svoje filozofijsko spekulativno zanimanje za fenomen ljubavi, prikazano u *Ljubavnoj filozofiji*, ostavio još jedno kraće dijaloško dje-

⁴² Prema navodu izdavača Petrićeva djela, J. C. Nelsona, autograf Petrićeva dijaloga koji se čuva u Parmi, Biblioteca Palatina, sadržava ulomke iz Ficinova komentara Platonove »Gozbe« i iz djela Pica della Mirandole, *De duodecim conditionibus amantis*; usp. op. cit., str. 145.

lo, *Delfino ili o poljupcu*, koje svjedoči o njegovom poznavanju psihofiziologije čovjeka i općem stanju medicinske i biološke znanosti razdoblja, kao okvira Petrićeva dijaloga, zanimljivog stoga i povjesničaru medicinskih znanosti. Veliki prostor naime u njegovu dijalogu o poljupcu zauzimaju opisi rada čovjekovih organa, srca i pluća, te promjena koje se u ljudskom tijelu događaju u stanju čovjekove zaljubljenosti, promjena pulsa, rada krvotoka, lučenja žlijezda, zatim njegova opažanja o fizikalno-kemijskim procesima u ljudskom organizmu. Primjerice, u okviru razmatranja o vidu kao najplemenitijem osjetu kojim čovjek zamjećuje ljepotu, Petrić donosi i anatomske pojedinosti koje nam govore o njegovu poznavanju građe ljudskog oka, npr. opis sposobnosti ljudskog oka u percipiranju kvaliteta predmeta, svjetla i boja, opis fenomena očne adaptacije i refleksa, refleksnog sužavanja odnosno proširivanja zjenice oka s obzirom na intenzitet svjetlosnih zraka, nadalje funkcioniranja vidnog organa u životinja (posebno noćnih ptica)⁴³.

Svojim zanimanjem za biće čovjeka kao cjeline, jedinstva duše i tijela, za cjelovit život čovjekov, respektirajući jednako mišljenja filozofa kao i liječnika, Petrić već u svom mladenačkom djelu »Sretan grad« raspravlja »o onim stvarima pomoću kojih se naš život održava, i razara«⁴⁴, pa se tako zadržava na fenomenima čovjekova života, rađanja i smrti, tjelesnih procesa, zdravlja, prehrane, starosti i niza drugih pitanja vezanih uz stvarni život čovjeka kao pojedinca i društvenog bića. Kako je, prema njegovim riječima, »čovjek dvojstvo tijela i duše, ...tijelo stvoreno radi duše, čak i vremenski prije nje«⁴⁵, to će jedno od mnogih pitanja značajnih za ljudski život, a koja su u središtu Petrićeva teorijskog razmišljanja, biti i pitanje duhovnih i tjelesnih zadovoljstava, proučavanja čulnih strasti i užitaka - problematika kojom se bave mislitelji i pisci renesansnoga razdoblja, među ostalima također i predmet Morusovog utopijskog djela, koje vremenski prethodi Petrićevu. Petrić naime, riječima Delfina, njegova sugovornika u dijalogu, napominje kako je čitao »mnoge pisce prekrasnih ljubavnih traktata, ali nijedan o poljupcu«⁴⁶ i značenju koje ima za ljubav. I ovaj dijalog otpočinje Petrić izlaganjem Platonova mita o duši i tijelu, odnosu tjelesnog i netjelesnog, i utjecajima vladajućeg planeta na dušu, izvodeći

⁴³ O Petrićevu zanimanju za ornitologiju svjedoče i pisma iz kojih doznajemo o njegovim vezama s onovremenim prirodoznanstvenicima te o njegovu poznavanju radova o toj problematici; usp. bilješku priređivača Petrićeve epistolografije, posebice uz pismo upućeno čuvenom bolonjskom prirodoznanstveniku U. Aldovrandiju (1552-1605), autoru *Ornithologiae hoc est de avibus historiae libri XII* (Bononiae 1599), u: F. Patrizi, *Lettere ed opuscoli inediti*, Firenze 1975 (krit. izd. D. Aguzzi Barbagli), str. 124.

⁴⁴ Usp. F. Petrić, *Sretan grad*, Zagreb 1975, str. 23.

⁴⁵ Ib., str. 36.

⁴⁶ F. Patrizi da Cherso, *Il Delfino ovvero del bacio*, u: *Lettere...*, op. cit., str. 136.

podrijetlo ljubavi iz duševnih sličnosti i njen (univerzalni) uzrok iz ljepote. Razlikujući dva izvora ljubavi, duhovni (utjecaj planeta na duše i elementarni svijet) i tjelesni (kojem je izvor u tjelesnim sokovima), pokazat će Petrić kako sam piše na kraju svog dijaloga, »čudesne tajne« »najmoćnijeg krilatog boga Ljubavi« i njegove sile (»spiriti«) kojemu upućuje i sonet.

Premda se Petrić u izlaganju svoje građe i u ovom dijalogu kao poticajem rukovodi Platonovim mitom o duši, treba upozoriti i na Petrićevo rano⁴⁷ zanimanje za fizički vid fenomena ljubavi koje odudara od platoničko-pe-trarkeskih ljubavnih traktata stoljeća. Po raznolikosti i širini Petrićevih interesa (kako za različite filozofske discipline, književnost i poetiku, tako i za biologiju i znanost o čovjeku), po obrazovanju i kulturi, usmjerenosti i sklonosti koju u ovom djelu pokazuje prema naturalizmu, naslućujemo budućeg filozofa prirode koji traži putove novih znanja, ali i mislitelja koji traži svoj vlastit put oslobađajući se tereta nasljeđa, autoriteta pojedinaca i škola, makoliko im i dugovao, i kojima je njegova misao određena i nama danas kulturnopovijesno i filozofijski razumljiva njegova pozicija kao mislitelja prijelaza kakvim ga smatra suvremena historiografija.

POETIČKA FILOZOFIJA FRANE PETRIĆA I KNJIŽEVNE POETIKE 16. STOLJEĆA

Sažetak

Autorica u svojoj studiji istražuje izvore poetičke filozofije creškog renesansnog filozofa Frane Petrića (Franciscus Patritius, Cres, 1529 - Rim, 1597), posebice kroz nekoliko zasebnih tematskih cjelina obuhvaćenih Petrićevim komentarima, raspravama i dijalozima koji pripadaju ranijem razdoblju njegova formiranja od 1553. do 1577. g.; rasprava o pjesničkim zanosima (*Discorso della diversità de' furori poetici*), tumačenje Petrarkinog soneta (*Lettura sopra il sonetto del Petrarca »La gola, e 'l sonno, e l'ociose piume«*), komentar rima L. Contilea (*Le rime di Messer Luca Contile...*), ljubavna filozofija (*L'amorosa filosofia*), dijalog o poljupcu (*Il Delfino overo del bacio*).

Analizirajući temeljne postavke i značajke Petrićeve teorije pjesništva i književne kritike, njegovu teoriju zanosa, fenomen pjesničkog talenta, odnos pjesništva i filozofije, te neke aspekte Petrićeve filozofije lijepog i ljubavi (filozofski, teološki, književni, ali i psihološki i biološki), autorica utvrđuje sastavnice njegova mišljenja koje duguje bogatom filozofskom i teološkom nasljeđu, hermetičkom, antičkom, srednjovjekovnom kršćanskom mišljenju i, najposlije, korespondencije (ali i razlike i posebnosti) s poetikološkim i este-

⁴⁷ Uza sve teškoće točna datiranja ovog dijaloga, sačuvanog kao neizvorni rukopis, D. Aguzzi Barbagli nastanak ovog dijaloga stavlja u rano razdoblje Petrićeva života, prije njegova povratka iz Španjolske.

tičkim teorijama njegova vremena (T. Tasso, G. Bruno i dr.), posebice s renesansnim neoplatonizmom i petrarkizmom.

Autorica konačno ukazuje na one koncepcije po kojima ova djela, ne uvijek i u svemu izvorna i nova, ostaju značajna za Petrićevo kasnije sustavno bavljenje teorijom pjesništva (*Della Poetica*) i suodrediva budućemu književnoteorijskom i filozofskom mišljenju.

POETICAL PHILOSOPHY OF FRANE PETRIĆ AND LITERARY POETICS OF THE SIXTEENTH CENTURY

Summary

The authoress investigates the sources of the poetical philosophy of the Renaissance philosopher Frane Petrić (Franciscus Patritius, Cres, Croatia 1529 - Rome 1597), especially through several separate thematic wholes comprised in Petrić's commentaries, treatises and dialogues belonging to the early period of his work, from 1553 to 1577: a treatise on poetical furors (*Discorso della diversità de' furori poetici*), an interpretation of Petrarch's sonnet »La gola, e 'l sonno, e l'ociose piume« (*Lettura sopra il sonetto del Petrarca »La gola, e 'l sonno, e l'ociose piume«*), a commentary of Luca Contile's rhymes (*Le rime di Messer Luca Contile...*), love philosophy (*L'amorosa filosofia*), a dialogue discussing the kiss (*Il Delfino overo del bacio*).

Analyzing the basic postulates and characteristics of Petrić's theory of poetry and literary criticism, his theory of furor, the phenomenon of poetic talent, the relation between poetry and philosophy, and some aspects of Petrić's philosophy of beauty and love (the philosophical, theological and literary aspects, as well as the psychological and biological ones), the authoress points at the components of his thought that owe a great deal to the rich philosophical and theological heritage, to the Hermetic, classical Greek, medieval Christian thought and, finally, to the correspondence (differences and peculiarities too) between his work and the poeticological and esthetical theories of his time (Torquato Tasso, Giordano Bruno and others), especially the Renaissance Neoplatonism and Petrarchism.

The authoress finally points at the concepts according to which these texts, although not completely original and new, remain important for Petrić's late systematic work concerning poetics (*Della Poetica*) and also comparable to the literary theories and philosophical thought of the future.